

BIBLIOTEKA

GIROKASTER

854-32

A64

SHTETIT

Gotir Andoni

DASMË

E

ÇUDITËSHME

Tregime

854-32

A. 64.

SOTIR ANDONI

Shënueshja Shkollë
V. e IV.

DASMË E ÇUDITËSHME

Tregime

94.

N. SH. BOTIMEVE «NAIM FRASHËRI»
TIRANË, 1963

DASME E QUDITESHME

1875

1875
 1875
 1875

Zëri i mëmëdheut

Natë.

Kolonja është në gjumë, veç Osumi buçet me të madhe e zjarret nër male skuqin anë e mb' anë. Edhe çeta e komitave fle majë Radomit, por komandar Çerçizi është zgjuar e mban roje, mendja e tij bredh poshtë e lart Shqipërisë, ballin e ka të rudhur, por një shpresë e gjallë lëvrin në zemrën e tij. I duket se hallkat e zinxhirave kanë zënë të çapëlehen. Ndër këmbë të tia është shtritur i vëllai, Bajua, duket sikur fle, se sytë i ka të mbyllur, por mendja e tij rend larg nëpër botë. Ai shtyn një derë të vogël hekuri dhe hyn në një shtëpi të Sofjes, takon shokë e miq, bisedojnë kokë më kokë, që aty shkon në Bukuresht te Nikolla Naçua, takon Spiro ballkamenin, ik që aty e shkon në Stamboll, bredh nëpër dyer të mëdha shqiptarësh, zihet, shahet, takon Ferid Pashën «Ndihmë, o pasha, — i thotë, — ndihmë o vezir për mëmëdhenë, për Shqipërinë, edhe ti shqiptar je».

«Ta di cilin damar kam shqiptar, — ja kthen ai, — ta di cilin, e pres që tashti.»

Ik Bajua nga Stambolli e mbrin në Romë, në Vienë, në Kajro, kapërren detin e madh e shkon në Boston. Hyn në një tabakhanë të madhe. Medoemós, ata që regjin lëkurë me gëlqere, ata që po dërsijnë në punën më të rëndë, janë shqiptarë. Aty Bajua piqet me Nolin, me Pecin bisedon me ta dhe ja, sërish është në majë të Radomit.

Agimi ka ardhur, dita u çel fare. Kapedan Çerçizit i vjen keq të zgjojë komitat se janë të lodhur.

Kolonja është zgjuar qëkuri. Tufat muarën pllajat, bujqit arat, druvarët pyllin, Osumi buçet llagëmeve. Një sërë arabash zhurmojnë fort nga xhadeja ndënë Shtikë. Nga Kullat e Qarit nxijnë topat e turkut. Kapedani kthen dylbinë nga ana e Dangëllisë, Përmetit, shikon korijet e Frashërit. Medet! Oxhaku i ndritur është rrëzuar. Naimi që duhej sot është bërë dhé, veç hieja e tij rend majave të Shqipërisë, zëri i tij ushton me të madhe, i ëmbël dhe i butë, trimëror dhe zulmëmadh!

— Xhonturqit, o vëlla, duan të na ngopin me lugë të zbrazur...

— Kjo dredhi duket hapur.

— Të lëshojmë kushtimin e madh, erdhi koha të ngrihen burra e gra, të gjallë e të vdekur.

— Veç me dyfek nuk i dilet, u dashka edhe politika, shtatë hile një trimëri. Të tjerët luftojnë më pak por thërrasin më shumë, me ne ngjet e kundërta.

— Ndaj e kemi pisk?

— Por do ta ngrejme zërin më shumë paskëtaj, ta marrë vesh gjithë Evropa, bota e tërë. Do t'i shkruaj një letër Ismail Qemalit në Stamboll, do t'ja shkoqit punët një për një, por na duhet një trim që të shpjerë kartën.

— Dërgojmë Skënderin.

— Na mbaron punë?

— Djal' i ri Skënderi, trim sa të thuash, turçen e than fare, i zgjuar si kolonjar.

— Bajua nxjerr divitin nga çanta e zë të shkruajë. Çerçizi është kërrusur, mbi Skëndon që fle si një shqerrë e butë:

— Do të të nis larg, o bir. Zoti qoftë me ty, ndofta sot Shqipëria është në udhëkryq, ku ta dish, ndofta është e thënë që historia jonë të çelë fletë të re ndënë çapin tënd. Po të mërgoj, o bir, po të ve në rrugë të rrezikut, po kërkuj nga ty më shumë nga sa duhet, në rrugë të panjohura, nër vende të papara, po të ndaj nga shokët, më ther në zemër, o trim i ri, o bilbil i çetës, o gazi i ynë po... po... Skënder o bir, (ai e tundi nga supat) Skënder, o djalë, zgjohu, ngrehu!

Djali përshkundi kryet e çeli sytë, fytyra e tij me pamje fëmijore me vetullat ngritur sikur pyet:

— Urdhër kapedan!

Ai brofi në këmbë aq shpejt sa dheu u tund ndënë pllazet e tija:

— Urdhër, Kapedan!

— ... letra nuk është shumë e gjatë, më shumë do t'i flaç me gojë, shqipo ke në Stamboll të mirë e të liq, do ta ruash kur të dalë nga Mexhlizi; shkoi pranë dhe zer e këndo: «mbi male, mbi Samarinë» pesë mexhide do të jap për rrugës.

— Mjaftojnë vetëm dy, kapedan, Shqipëria është e varfër.

— Udhë është e gjatë, duhet nxituar, duhen harxhe.

— Unë rroj edhe me fletë, kapedan s'më ha malli, ditën do bares, natën do fle duke rendur...

— Hajt të paça trimërinë!

* * *

Fluturon një djalë petrit në rrugën e gjerë të Dedeagaçit. La prapa Kosturin, Vedenën, Nogozhdin e ja, është në portat e Selanikut. Por fati i lik nuk e ndih. Sa hyri në qytet krisën koburet. Një arbëresh speciot brezlëshuar ja preu kokën me tagan mytesarifit që desh t'i marrë varkën. Zhurmë e rrëmujë, armët kërca-sin, por trimit nuk i gjënden gjurmat. Bëhet shtetrre-thim. Prej qyteti nuk lenë të dalë njeri. Skënderi mbet në rrugë të madhe. Këmbët i dhëmbin, është pa të njohur, pa një grosh në xhep. Në Paterahan ku bien shqiptarët sheh tre burra të zënë krah për krah. Medoemos shqiptarëve u shtohet dashuria në dhe të huaj. U flet, i përgjigjen. U hap zemrën, e ndihin.

— Bimbash Hodo Beu më duket se është shqiptar nga Rehova e Kolonjës, — i thotë njëri, — veten nuk e bën të tillë, por do të jetë i rrëmbyer (1) që i vogël, por

1) Turqit e kishin zakon të rrembejnë fëmij të krishterë.

ma me ngjet... me duket si kolonjar, rri në kafenenë buzë detit nga Beaskuleja shko andej pyet; po desh ai hap rrugë edhe natën.

Është vjeshtë, pazari është mbushur plot mall, peshq të mëdhenj të varur në çengela, vargje me duhan, pirdje me domate, mija kosha me rrush, në skelë shkar-kojnë grurë nga «Haxhi Dauti» (1) e ngarkojnë varele me vaj. Me të lexuar omrin e vaporit, Skënderi vu buzën në gaz. Iu kujtua një kallzim i Bajos: E dërguan «Haxhi Dautin» në Maltë. U nis e si trapiti katër muaj nëpër Mesdhe, pa mbaruar punë, kapedani u kthye me gjithë vapor në Stamboll e raportoi: «Hiç bir jerde Malta joktur! (Maltë s'gjendet kurkund.)

Ky vapor do të shkojë në Stamboll, por ka roje të shumta nëpër hyrjet. Edhe pazari është plot zaptije e halldupë. Rrugëve arapë të zinj, në breg një kurbat mban për hallke një ari e thërret në disa gjuhë, edhe në shqip: «Kush heq nga përdhesi, shëron ariu pesë grosh saa.

Kafeneja e detit është e madhe dhe e unjtër. Facën e ka plot xhame të vegjël në formë hoji. Skënderi hyn pa droje, atje mban erë qepë, piper e bornut. Sa vë këmbën brënda, në një çast derdhet vështrimi i tij si akrep nër të katër qoshet. Salla e kafenesë është plot. Taktuket e tavllës kërcasin me inat. Kundrejt, sazexhinjtë kurdisin veglat. I pari i tyre jep e merr me shokët e tij. Janë larg e s'u vjen zëri, por djaloshit ja thotë zemra se vetëm shqipot kanë ato lëvizje në të folur. Aty përzjehen gjithë gjuhët e Ballkanit dhe Mesdheut. Një ermen bullafiq, me mustaqet ngritura si dy hënëza turku, llërë përveshur, me podhë të bardhë, pjek kërnace e qebape aty mënjanë, nër muret kuadro me piktura: Një bakall «i veresies» rreh kokën me grushte, një «i peshinit» këmbë mbi këmbë, qesh. Më tej Gjenovefa përqafohet me të shoqin.

Kryesazezhiu e pret mirë Skënderë.

— Tungjatjeta, vëlla!

— Tungjat e me nder, nga vjen zotrote?

1) Vapor turk i asaj kohe.

— Jam kolonjar, vij nga Shqipëria, zotrote nga të kemi?

— Më quajnë Harito, përmetar me gjithë shokë.

Skënderi u jep dorën të gjithëve. Fytyra e Haritos është bardhë e kuq si një çyrek i pjekur mirë. Sytë i ka mavi të ëmbël e ballin të madh me një të skuqur në mes. Fshin me shami violinë dhe i jep harkut një çamçakëz:

— Bimbashi? Ka ndonjë muaj që vjen përditë këtu, ja sikur ka ardhur po shqipëtar s'e di të jetë, e kam mik të mirë është edhe dorëlëshuar po shqiptar s'e di...

Tashti sazet ja kanë marrë një kënge bullgarçe. Dy shule me këmishë të bardha nxjerrë mbi shallvaret rrinë atje pranë me një mexhite në dorë. Duan të hedhin valle por sikur s'ua mban. Një grumbull njerëz po hyjnë nga dera:

«Oj... Ky do të jetë. Ç'deli burri qënka qerratai. Rrobat kaqi, mbathur çizme, fytyrë e rreshkur, por i mbajtur mirë. Në brez koburen, gishtat plot unaza, qostek ari mbi gjoks, edhe nishane.» I dha vaktin Haritos, porositi një nargjile e me lëvizje të shkathët u ul kundrejt sazeve. Përmetari ndeshi vështrimin e Skënderit dhe i lojti syrin nëpër harkun e violisë. Komiti i ri ishte sa i grisur, veç kurmi i tij i derdhur shquante që atje tej. Fytyra e tij e ëmbël dhe trimërore, sytë e ndezur, faqet prush, dhëmbët stërhall, djalë mali. Nuk bëri temenanë anadollake po vu dorën në zemër si shqiptar dhe iu qas bimbashit.

— Selam Aleqym!

— Aleqym selam! — mezi u gjegj zabiti. Djaloshi ja nisi me turçen:

— Një punë jo e rëndomtë më bën t'u drejtohem efendi, kam nevojë të ngutur të nisem për në Stamboll.

— Nuk e di shtetrrëthimin ti?

— Si urdhëron, bimbash, por duhet medoemos.

— Unë jam bimbash që të mbroj ligjet e jo t'i shkel. Largohu! Ai thithi margjilenë e balli i tij i rudhur nuk qas fjalë tjetër.

— Duhet medoemos, bimbash unë jam shqiptar!

— E se je arnaut, çfarë pastaj?

— Për mëmëdhenë, o Hodo Rehova!

— Hëëë?! Si e the atë fjalë? — Një grahmë e ashpër i dolli nga fyti, surrati i tij pasqyronte trazinë. Djali sikur e shpoi mu në hie.

— Zëri i atdheut, bimbash, atdheu yt dhe i imi, e di gjëmën e Shqipërisë? E kemi nënë e na ka bij, do ta ngrejme mëmëdhenë ashtu si qe ndën Skëndërbenë.

— Ç'je ti, more?

— Turçen nuk ta ka mësuar nëna, bimbash, edhe unë të vjedhur e kam, unë jam komit nga Shqipëria e më ke vëlla, vete në Stamboll për Shqipërinë.

— Aha... tashti të njofta. Mos loj vendit, pis arnaut, je hapsanik, qysh tashti, nuk dua të prish qetësinë e kafenesë, po mos loj sa të vijne zaptijet, ulu të them, mos lëviz!

Djali e pa drejt në sy, pa që bimbashi vu dorën mbi koburen, por u bind. Viola e Haritos sikur vajton, nofullat e tij i ka kapur ethja. Djalit po i dridhej zemra. Ndënë anterinë ka revolën, po këtë kërkon ta lozë në fund. Në fund fare. I bëhet sikur dora e butë e Çerçizit i përkëdhel supin dhe i flet ngadalë në vesh: «Mengadale, biro kur e sheh vdekjen me sy tregohu që nuk ja ke frikën.»

— Edhe turk të jesh s'duhet të më presësh kështu në besë, unë ardhja t'u hapa vetë.

— Mos folë, hesht!

— I pabesë, vërtet turk je, apo ke shitur edhe shpirtin? Këto ja tha shqip dhe mori përgjigje një vështrim të ashpër. Sazet muarnë një mane të vjetër, sikur delte kënga nga fundi i një pusi, sikur atje mjaullinin maçokët:

Çanakala içindé

Vordullar beni.

Pipa e nargjilesë dridhet në dorën e bimbashit, sytë e tij janë bërë gjak. Tashti sazet kanë marrë një këngë

dasme shqipe. Fytyrën e sëndisur të Skenderit sikur e le-
dhatoi filladi i Radomit.

«Eh, Harito, Harito, sa i mirë më je, por unë do ta
tund këtë kafene prej greku, do ta dërmoj këtë bimbash
turku, do t'u kall plumb në bark zaptijeve por... do të
vdes duke dëgjuar këngët e atdheut. Papritur një mistri
shkau në dysHEME, edhe një plumb, edhe një torbë. Ka-
tër djem të rinj me shami ndër duar po hëdhin valle.
Skënderi i njohu pa i njohur. Ishin Bexhaniotë:

N' atë shesh n' atë mejdan
Dolli dhëndëri asllan
Shikoni ç'fustane mban
Të gjatë me kllapodan
Permelenë gjith me ar
Sumbullat margaritar!

E, sa qenë shqipo n'atë sallë u kujtuan medoemos
se në dasmat shqiptare derdhet oriz e sheqer, mbi duvak
dëborë, u kujtuan për plloskat me verë e borzilok, u
kujtuan për fustanellat me njëqind pala, u kujtuan për
një shesh fshati shqiptar shtruar me rrasa ku trimat
kërcejnë me vrull e hov rinie.

Tashti në kefene kanë lënë pijen e mbajnë sehir.
Edhe nga banaku zgjasin kryet. Kënga e dytë ndjek të
parën. E sa u nis, Skënderi këcente mes sazeve. Bimbashi
bëri ta ndalojë por vështrimi mirëdashës i Haritos e qën-
droi. Zëri i komitit është i shkrifur dhe i ëmbël, pizga e
gërnetës po përpëlitet, telat e jongareve desh bëhen
copë e trokë, harku i violisë fluturon:

Në dasmë ne der' e madhe
Vijnë çupat valle valle
Vjen xha Gania me fustane
Me thik e me tallagane
Me një çupë kaçurrele...

Sytë e të gjithëve janë ngulur mbi fytyrën e djalo-
shit shqiptar. Këtë ai më shumë e ndjen se e fsheh, fa-
qet i janë bërë prush e qejfi mal, zëri i tij ka ngritur